

BÖLÜM 8

I-ARTUKLU HÜSAMEDDİN TİMURTAŞ DÖNEMİ

Bu bölüm, Mardin Artuklu Sultanı Hüsameddin Timurtaş'ın hüküm sürdüğü M.S. 1122-1154 yılları arasındaki dönemi, Mardin'e katkılarını ve dönemin önemli siyasi figürlerinden Nureddin Mahmud Zengi'nin Türk-İslam tarihindeki yerini ele almaktadır.

8.1. M.S. 1122-1154: Artuklu Hüsameddin Timurtaş Döneminde Mardin

Hüsameddin Timurtaş, 1122-1154 yılları arasında hüküm sürmüş önemli bir Mardin Artuklu Sultanıdır.¹ Artuklu sikkeleri ilk kez onun döneminde, 1147 yılında basılmıştır.² Bu dönemde **Dara Kalesi** fethedilmiştir.³

Hüsameddin Timurtaş döneminde Mardin'deki **Hüsamiye Medresesi** inşa edilmiş, ayrıca Batman Çayı üzerine, kendisinden sonraki bey olan oğlu **Necmeddin Alpi** tarafından tamamlanacak olan 150 metrelik **Malabadi Köprüsü**'nün yapımına başlanmıştır.⁴ Bu şahane eser günümüze kadar ulaşmıştır. Hüsameddin Timurtaş ayrıca Mardin'e bir kütüphane de yaptırmıştır.

Hüsameddin Timurtaş, 1154 yılında vefat etmiş ve yaptırmış olduğu Hüsamiye Medresesi'nin haziresine defnedilmiştir. Hüsamiye Medresesi'nin karşısına bir de cami yaptırmış ve bu eserlerinin korunması, dünya durdukça amaçlarına uygun hizmet sunmaları için cömertçe vakfiyeler bıraktığı görülmektedir.⁵

Hüsameddin Timurtaş, H. 544 (M. 1143) yılında kızını, Musul Meliki (Atabey) Seyfüddin bin İmadeddin Zengi ile evlendirdi. Evlilik öncesi hastalıktan ölen İmadeddin'in yerine geçen Kutbuddin ile evlenmesi, iki Türk aile arasında güçlü bağların oluşmasına vesile oldu.⁶

Mardin'de bulunan ve dünya durdukça ayakta kalmasına yetecek vakfiyesi bulunan 900 yıllık Hüsamiye Medresesi günümüze kadar gelmiş ancak büyük bir bölümünün bakımsızlıktan çökmüş olması biz torunları için utanç verici bir durumdur.

Hüsamiye Medresesi'nin Günümüzdeki Durumu

Mardin'in en eski yapılarından biri olan Hüsamiye Medresesi'nin büyük bir bölümü bakımsızlıktan ve ilgisizlikten dolayı yıkılmıştır. Bu medresenin içinde Mardin'deki 3 meçhul sahabeden biri olan **Muhammed Faris Hazretleri** de yatmaktadır. Ayrıca burada Hüsameddin Timurtaş'ın mezarının da ortaya çıkarılması gerekmektedir.⁷

8.2. Atabeyler Kimdir ve Zengi Hanedanlığı'nın Türk-İslam Tarihindeki Önemi

Bu bölümde, konunun bütünlüğü açısından Atabeyler'e değinmek yerinde olacaktır. Büyük Selçuklular'ın Halep Atabeyi olan **Zengi Hanedanlığı** Türk Oğuzların Avşar boyundandır.

Türk-İslam Tarihinde Zengi Hanedanlığı'nın Önemi

Zengi Hanedanlığı'nın önemli bir üyesi olan **Nureddin Mahmud Zengi**, 1118 yılında dünyaya geldi. 1146 yılında babası İmadeddin Zengi'nin ölümü üzerine devlet eski Türk geleneklerine göre varisler arasında bölündü. Bu paylaşım sonunda Musul Seyfeddin Gazi'ye bırakılırken (eşi Artuklu Hüsameddin Timurtaş'ın kızıdır), Nureddin Mahmud'un payına da Halep ve yöresi düştü. 1150 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Rükneddin Mesud'un kızıyla evlendi. Ölümünden sonra bu eşi ile Selahaddin Eyyubi evlendi.

Şahsiyeti

Nureddin Mahmud Zengi, adil bir hükümdardı. Bu sebeple kendi halkı tarafından **el-Emîrû'l-Âdil** ve/veya **Melikü'l-Âdil** (Adil Hükümdar) lakabı uygun görülmüştür. Çocukluğunda iyi bir eğitim alan Nureddin, devlet yönetiminde diplomatik bir üslup kullanmıştır. Uygulamış olduğu usta siyaset sayesinde Müslümanların birliğini sağlamış ve sonradan komutanlarından Selahaddin Eyyubi tarafından gerçekleştirilecek olan Kudüs'ün Fethi'nin zeminini hazırlamıştır. Nureddin ileri görüşlü bir liderdi, adımlarını daima geleceği düşünerek atardı. O'nun üç büyük hayali vardı:

1. **Müslümanları birleştirerek İslam birliğini kurmak** ki bunu hayattayken gerçekleştirmiştir.
2. İkinci hayali yani **Kudüs'ün yeniden fethi**, kendi ordusunun başında bulunan Selahaddin Eyyubi tarafından gerçekleştirilmiştir.
3. Son hayali ise **Konstantiniyye'nin fethi** idi, bu fetih de Fatih Sultan Mehmet'e nasip olmuştur.

Nureddin öğrenime çok önem vermiştir. Şam, Halep, Hama, Humus ve Baalbek şehirlerinde öğrenim kurumları kurmuştur. İlk **Darülhadis'i** Nureddin Zengi kurdurmuş ve pek çok kitap vakfetti. Kurdurduğu rasathanede güneş saati yaptırmıştır. Şam'da yaptırdığı büyük hastane, devrin en meşhur mütehasşis doktorlarının hizmet verdiği bir sağlık müessesesiydi. Komutanlarına özel önem vermiş ve başta Selahaddin olmak üzere onları gerek askeri gerek siyaset konularında yetiştirmiştir. Dindar olup, ilim adamlarının hamisiydi. Karargâhında dahi Kur'an-ı Kerim okutup, hürmetle dinlerdi. Haftada iki gün halkın huzuruna çıkarak şikâyetleri dinlerdi. Haksızlıkların önüne geçmek ve devletin menfaatlerini korumak için, hassas bir haber alma teşkilatı kurdu. Haberleşmede güvercinlerden de faydalandı. Kendisinin ve aile çevresinin ihtiyaçlarını, ihsanlarını, şahsi malından karşıladı. Ganimetten, âlimlerin helal dediklerinden başkasını almaz, altın, gümüş kullanmaz ve ipek giymezdi.

Nureddin Mahmud Zengi'nin Haçlılarla Mücadelesi

Ortaçağ İslam dünyasının en parlak simalarından olan Nureddin Mahmud Zengi, babasından devraldığı Haçlılar ile mücadelesinde ağabeyi ve Musul Atabeyi Seyfeddin Gazi'yle ve 1148'de ağabeyinin ölümünden sonra yerine geçen küçük kardeşi Kutbeddin Mevdud'le birlikte hareket ederek, Haçlılara karşı İslam cephesini birleştirmiş, **II. Haçlı Seferi'nin etkisizleştirilmesine** çalışmıştır. Zengilerin bu fedakârlıkları sonucu Haçlılar daha fazla ilerleme imkânı bulamayarak sahil şeridinde sıkışıp kalmışlardır.

Nureddin, kısa süreliğine Haçlıların eline geçen Urfa'yı ani bir baskınla 1146'da tekrar fethetti, böylece Urfa Kontluğu'nu tekrar diriltme çabası başarısız oldu. Ertesi yıl da Artak ve civarını ele geçirdi. Seyfeddin Gazi ile birlikte Şam'ı kuşatan Haçlılar ile savaştı ve II. Haçlı Seferi'nin başarısızlıkla sonuçlanmasını sağladı. Harim Kalesi'ni ele geçirdi, Haçlıları Yağra'da bozguna uğrattı. 1149'da Antakya Prensi Raymond'u öldürdü. Daha sonra Famiya Kalesi'ni zaptetti. Börilerin elinden Şam'ı aldı.

Fırat ve Dicle Havzası, Güneydoğu Anadolu ve Suriye'yi tek hâkimiyet altında toplayarak, sultanlığını ilan eden (1153) Nureddin Mahmud'un prestiji Selçuklu Hanedanı'nı gölgede bırakacak kadar arttı. 1152 yılında Urfa Kontu II. Joscelin'i esir aldı ve Halep'te hapsedti. 1154 yılında Şam'a taarruz ederek Müciriddin'in elinden Şam'ı aldı. 1156 yılında Şam Kralı III. Baudouin ile bir barış yaptı. Fakat Baudouin'in Türk ve Arap çadırlarına saldırması sonucu bu barış bozuldu. Şam yakınlarında cereyan eden muharebeleri Nureddin kazandı

ve Hristiyan esirleri Banyas'ta öldürülenlere karşılık kılıçtan geçirildi. Nureddin Mahmud daha sonra Kudüs Kralı III. Baudouin'i yenilgiye uğrattı (1157). 1158'de Haçlılara yenildiyse de onları Harim'de ağır bir bozguna uğrattı (1164).

Nureddin Mahmud Zengi, Mısır'daki Fatımi Halifesi'nin kaypak tutumunun farkına varmış ve ordusunun başında Esedüddin Şirkuh ve Şirkuh'un yeğeni Selahaddin Eyyubi'yi Mısır'a göndermiş ve Fatımilerin Haçlılarla işbirliğine girmelerinin önüne geçmişti. Mısır'da Esedüddin Şirkuh'un ölümü üzerine Nureddin Mahmud Zengi'nin ordusunun başına Selahaddin Eyyubi geçti. Selahaddin Eyyubi, Nureddin Mahmud Zengi'nin görüşlerinin aksine Fatımi Mısır Devleti'nden Naiplik görevi alarak hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu duruma çok kızan Nureddin Mahmud Zengi, ordusunun başında harekete geçmiş ise de Şam'da sıtma hastalığından ani ölümü nedeniyle bu isteği gerçekleşmemiştir. Kendisi tarafından yaptırılan Şam'daki **Nuriye Medresesi'ne** defnedilmiştir.⁸

Selahaddin Eyyubi, Mısır'ın Kudüs Krallığı'nın kontrolüne girmesinin önünü kapamış, bilahare İslam dünyasında ikiliğe sebep olan Fatımi Halifeliği'nin 1171'de yıkılmasını sağlayarak Selçuklular'ın hayalinin yani İslam birliğinin gerçekleşmesine önayak olmuştur.

Nureddin Mahmud Zengi Hakkındaki Sözler

İbn Cevzî, Nureddin Mahmud Zengi hakkında şunları söylemiştir:

“Nureddin Mahmud Zengi... Kâfirlerin elinde olan elliden fazla şehri geri aldı. Onun hayatı pek çok sultanın ve idarecinin hayatından daha temiz ve iyiydi. O'nun döneminde yollar güvenli ve emniyetli idi. Onun övülecek tarafları pek çoktur. O, kendini Bağdat'taki Halifeliğe bağlı ve onun emrinde görürdü... Karakteri yumuşak huylu, şatafatsız ve alçak gönüllü idi. Âlimleri ve dindarlarını severdi.”

İbnü'l-Esir Cezer ise onu şöyle tanımlamıştır:

“Ben önceki sultanların hayatını inceledim. Raşid halifeler ve Ömer bin Abdülaziz hariç, Nureddin'den daha temiz hayat yaşayan, ondan daha ahlaklı hayat süren adaletli bir Sultana rastlamadım.”

Halepli vakanüvis Kemaleddin de “Nureddin pahalı giysileri sırtından atıp kaba kumaşlara büründü.” diyerek onun sade yaşamını vurgulamıştır. Sonuç olarak, Türk İslam alemini Frankleri ezebilecek bir güç haline Nureddin getirmiş ve zafer meyvelerini komutanlarından Selahaddin toplamıştır.⁹

Peygamber Kabrine Hain Teşebbüs

Nureddin Mahmud Zengi (1118-1174), Büyük Selçukluların Halep Atabeyi olup, adalet, takva, hayırseverlik ve ileri görüşlülüğüyle iyi bir nam bırakmıştır. Tarihler onun Müslümanların birliğini sağladığını, Haçlı seferlerine karşı büyük başarılar elde ettiğini, Kudüs'ün Selahaddin Eyyubi eliyle fethine zemin hazırladığını yazıyor. Bu sebeple kendisine “**el-Emîrü'l-Âdil**” lakabı uygun görülmüş. Genç yaşta ağır bir hastalıktan vefat ettiği içinse “**Nureddîn-i Şehid**” denilmiştir.

İsmail Hakkı Bursevî Hazretleri, Efendimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ait birkaç saç teli ve tırnağın vasiyeti üzerine vefatından sonra Nureddin-i Şehid'in gözleri ve dudakları üzerine koyulduğunu anlatır. Duaların kabul olduğu mahaller arasında yer alan türbesinin bu sebeple ruhanîyet ile dolduğunu söyler. Evliya Çelebi de Seyahatname'de Nureddin Şehid türbesine giren hastaların şifa bulduklarını kaydeder.

Nureddin Mahmud Zengi, Hicri 557 yıl sonra bir akşam âdeti olduğu üzere teheccüd namazını kılar, evradını okur, istirahat çekilir. Rüyasında Resûl-i Müctebâ (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) Hazretleri'ni görür. Sultân-ı Kevneyn, iki şahsı gösterip “Bu ikisine karşı bana yardım et.” buyurur. Nureddin Mahmud Zengi, abdest alıp tekrar yatar, aynı rüyayı görür. Tekrar kalkıp abdest alıp yatar, üçüncü kez aynı rüyayı görür. Sabah olduğunda pek salih bir insan olan veziri Cemaleddin Musulî'yle istişâre edip bin kişilik bir birlikle Medine'ye doğru yola çıkar. 25 konaklık yolu 16 günde aşip Peygamber şehrine ulaşır.

Nureddin Mahmud Zengi, Ravza-i Pâk'i ziyaret eder. Ardından bir ziyafet tertip eder. Bütün Medine halkını davet eder. Maksudı rüyasında gösterilen şahısları bulmaktır. Ziyafete her gelene kendi eliyle para yardımında bulunur. Bütün ahali gelmesine rağmen rüyadaki şahıslar ortada görülmemektedir.

Nureddin Mahmud Zengi Medine'de başka kimse olup olmadığını sorar. Şehirde sultandan yardım almayan sadece iki derviş kaldığını söylerler. Onlar da namazlarını Mescid-i Nebevî'de kıldıktan sonra bütün vakitlerini odalarında ibadetle geçirmektedirler ve ziyafetle, parayla, pulla işleri yoktur derler.

Nureddin Mahmud Zengi ısrar eder, çok övülen dervişleri de getirtir. Bakar ki halkın itimadını kazanan bu dervişler, Peygamber-i Ekber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) işaret ettiği zalimlerdir. Ne yaptıklarını sorar. Asla renk vermezler, işlerinin güçlerinin ibadet olduğunu söylerler. Nureddin, yanına

vezirini alıp dervişlerin kaldığı odaya gider, yerdeki hasırı kaldırdığında bir tünel ortaya çıkar.

Nureddin Mahmud Zengi, bu dervişleri sorguya alır ve gerçek niyetlerinin Peygamber Efendimizin bedenini para karşılığı yüksek bir bedelle azmettirici Endülüslülere satacaklarını ve Hristiyan olduklarını itiraf ederler. Kendilerine kefil olan Medine ahalisi de bu durumdan çok mahcup olur. Derviş kılığına girmiş olan bu hırsızlar, bu işi Kabr-i Şerif'e yakın yerde bir odaya yerleştiklerini, gece-gündüz ibadet ediyor görünüp odadan Hücre-i Saadet'e doğru tünel kazdıklarını anlatırlar. Derviş kılığına giren bu hırsızların geceleri kazdıkları toprakları torbalara doldurup gündüz ziyaret perdesi altında gittikleri Baki kabristanına boşalttıklarını söylerler. Kabr-i Saadet'e yaklaştıklarında gökyüzünde beliren şimşek ve yıldırımların kendilerini dehşete düşürdüğünü ve ertesi sabahın da zaten Nureddin Zengi'nin Medine'ye ulaşmış olmasından dolayı bu hırsızlığı yapamadıkları ortaya çıkmıştır.

Nureddin-i Şehid, ibret-i âlem olsun diye Hücre-i Saadet şebekelerinin altında, Baki Mezarlığı'na bakan tarafta söz konusu iki şahsın boyunlarını vurdurur. Bir daha benzer teşebbüs olmasın diye Kabr-i Saadet'in dört bir tarafını su çıkıncaya kadar kazdırır. Kazılan hendeklere kurşun döktürüp yer altında bir nevi sur meydana getirtir. Bugün Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kabri yer üstünde kat kat duvarlar ve parmaklıklar ardında âsûde olduğu gibi yer altından da Nureddin Zengi'nin yaptırdığı kurşun duvarla çevrilidir. Rivayet odur ki Nureddin Mahmud, tünel sonuna kadar ilerler. Kazma işinde Kabr-i Saadet'e ulaşmaya çok az bir yer kalmıştır. Nureddin Şehid'in girmesiyle o kısım da kendiliğinden yıkılır, Peygamber Efendimizin ellerini görme bahtiyarlığına ulaşır.⁵

5 Bölümde kullanılan kaynaklar: Öztuna, Yılmaz. *Devletler ve Hanedanlar*, Cilt:2. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, ss. 43-44. [2] *Belleten*, Cilt 61, Sayı 232, s. 536. [3] *Demir, İsmet. Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri, 1525-1919*. T.C. Başbakanlık Basımevi, 1993, s. 21. [4] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi: Mimarlık ve Sanat*, 2006. [5] *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*. İstanbul, 2006, s. 11. [6] *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*. İstanbul, 2006, s. 11. [7] *Parlakoğlu, Mehmet Selim*.